

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БАНДИТИЗМУ

О. В. Тронько, кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України;

Н. І. Диба, старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Криміногенна ситуація, що склалася в Україні у зв'язку із нестабільною політичною ситуацією й несприятливим соціально-економічним становищем в країні, створює суттєву загрозу для національної безпеки України. Одним із чинників, що зумовлює цю ситуацію, є наявність такого негативного соціального явища, як організована злочинність в усіх формах її прояву та озброєного бандитизму, зокрема.

Бандитизм є одним із найбільш поширених проявів організованої злочинності не лише в Україні, а й у світі. Бандитизм є одним із найнебезпечніших злочинів, а кількість банд, як бачимо, з кожним роком зростає, особливо на сході нашої країни у нелегкий для всіх українських громадян час.

Організатори банд ретельно добирають її членів, цілеспрямовано залучаючи тих із них, які мають навички спортивної боротьби, управління транспортом, поведження з вогнепальною та холодною зброєю, вибухівкою, обізнані з роботою інкасаторів, охорони, з методами оперативно-розшукової діяльності, конспірації тощо.

Організатор (керівник) банди володіє, як правило, такими якісними характеристиками, як злочинний професіоналізм, сміливість, рішучість, яскраво виражені організаторські здібності, схильність до аналітичного мислення. Крім безпосереднього управління діяльністю створеної банди, розподілу функціональних обов'язків між учасниками, організатор (керівник) підтримує внутрішньогрупову дисципліну, залучає до банди нових членів, запобігає виходу із злочинної групи окремих учасників нерідко шляхом застосування до них насильства і погроз, оснащує банду технічними засобами тощо. Варто наголосити, що певна перевага організаторів (керівників) над іншими учасниками жодним чином не зумовлена їх високим освітнім рівнем, який нічим не відрізняється від аналогічного показника решти членів банди.

Особливо актуальним є вивчення *особи – учасника організованої банди*. Складність визначення типових рис такого злочинця полягає в тому, що злочинна організація є складним організаційним утворенням. Ролі, функції, обов'язки учасника злочинної організації (особливо вищих рівнів) надто різні. Особи, які є учасниками організованих злочинних груп, можуть мати різний соціальний статус, освітній рівень, професійні навички, знання і вміння, життєвий досвід, вікові межі. У зв'язку з тим, що інформація та відомості про розкриття злочинних груп високого рівня організованості практично відсутні, можна лише з певною ймовірністю визначити типові риси організованого злочинця. Найбільш складними для вивчення є *особи, що входять до керівного складу злочинної організації (банди)*. Це, як правило, кримінальні «авторитети», авторитет яких склався в результаті неодноразового вчинення злочинів і відбування за це покарання в місцях позбавлення волі («злочодів у законі»), яким притаманні ті ознаки, що характеризують особу, яка вчиняє насильницькі, корисливі та інші злочини. Це також можуть бути особи, що є «мозковим центром» організації і характеризуються високим освітнім рівнем, володіють високими професійними знаннями, досвідом роботи: фінансисти, економісти, виробники (знають технологію виробництва). *Особи, що виконують функції охоронців*, можуть як мати, так і не мати кримінального минулого. Ці особи мають низький або середній освітньо-культурний рівень.

Мотивація членства у злочинній банді для них – це уявлення про «значущість своєї посади», бажання бути причетним до такої злочинної структури. Для здійснення організації, розвідки та планування злочинів найбільше підходять особи, які мають певні знання і досвід виконання таких функцій, набутий у підрозділах Збройних Сил, правоохоронних органів, і які звільнені за негативними обставинами. Свою діяльність такі особи мотивують бажанням «помститися» державним органам, отримати великі гроші. При цьому їх мотиви, як правило, досить стійкі. *Рядові учасники банд, виконавці* – це типові представники злочинців, що вчиняють насильницькі злочини. Особливістю характеристики таких осіб є їх підвищена самовпевненість, зухвалість, жорстокість, внутрішнє переконання в особливій захищеності, оскільки злочини вони вчиняють у групі, будучи добре озброєними [1].

Отже, за рівнем консолідації учасників банд розрізняються: 1) банди з високим рівнем консолідації, для яких характерними є стабільність, жорсткість дисципліни, диференціація ролей, конспірація, авторитарність керівництва та ін. (наприклад, банди, які створені за етнічним принципом); 2) банди із середнім рівнем консолідації, в яких немає чітко визначених керівників, командирів, але є найбільш «авторитетні» й активні члени банди, що складаються із родичів, близьких знайомих, друзів; для їх існування характерними є емоційні зв'язки, почуття симпатії та довіри; коштовності, які здобуваються при вчиненні злочинів, як правило, поділяються порівну; 3) банди з низьким рівнем консолідації їх учасників, які не мають ієрархічної структури; усі її члени виступають у ролі виконавців; тут немає чіткої спеціалізації, оскільки банди часто організуються ситуативно і невдовзі перетворюються в інший тип банд або розпадаються, або виявляються правоохоронними органами.

Типологія банд допомагає суб'єктам боротьби з організованою злочинністю, зокрема бандитизмом, правильно оцінити ступінь їх кримінальності і небезпечності в певному регіоні, наявність необхідних сил для їх ліквідації, достатній рівень оперативно-розшукової забезпеченості, розкриття.

Дослідження географії бандитизму свідчить про нерівномірність територіального поширення злочинів цієї категорії в Україні.

Найбільш криміногенними регіонами, за інформацією Національної поліції України [2], є: *Київська область* (у 2018 р. працівниками Департаменту карного розшуку спільно з працівниками Управління карного розшуку Київської області нейтралізовано злочинну діяльність міжрегіональної озброєної банди Дашкевича, до складу якої входило 6 учасників (одного ліквідовано при затриманні), які на території низки областей із застосуванням зброї вчиняли розбійні напади. Досудовим слідством доведено причетність цих осіб до 19 злочинів у складі банди та легалізації коштів, отриманих від злочинної діяльності, на суму 5 млн грн. Двом учасникам обрано міру запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, стосовно трьох – домашній арешт); *Донецька область* (у 2018 р. працівниками Управління карного розшуку Головного управління Національної поліції України в Донецькій області нейтралізовано злочинну діяльність озброєної банди з трьох учасників, яка на території області із застосуванням зброї вчинила умисне вбивство громадянина Д.); *Одеська область* (у 2017 р. підрозділами карного розшуку Національної поліції України на Одещині нейтралізовано учасників озброєної банди Чібірдіна, яка впродовж 2016–2017 рр. учиняла озброєні напади на пункти обміну валюти. У ході досудового розслідування доведено причетність до вчинення чотирьох епізодів у складі організованої групи. Установлено, що сума завданих злочинами матеріальних збитків склала 2,7 млн грн, вилучено 572,5 тис. грн, накладено арешт на майно на суму 3,3 млн грн. Стосовно учасників банди обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою); *Сумська область* (у 2017 р. на Сумщині затримано озброєну банду Куделька, яка вчинила напад із проникненням у домоволодіння громадян В. із метою заволодіння грошовими коштами в сумі 16 тис. дол. США. Учасникам банди обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою).

Загалом упродовж 2017 р. підрозділами карного розшуку викрито та припинено діяльність 13 озброєних банд, причетних до злочинів, передбачених ст. 257 Кримінального кодексу України («Бандитизм»), що діяли на території Запорізької, Одеської, Сумської та Харківської областей (по дві банди в кожному регіоні),

Дніпропетровської, Донецької, Івано-Франківської, Полтавської та Чернігівської областей (по одній банді).

Також протягом 2018 р. викрито та припинено діяльність 20 озброєних банд, що діяли на території м. Києва (7), Донецької, Запорізької та Київської областей (по 2), Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської, Сумської, Чернігівської та Чернівецької областей (по 1).

За інформацією, наданою Генеральною прокуратурою України, упродовж 2017 р. було зареєстровано 30 кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 257 КК України, у тому числі вчинених у складі організованих груп і злочинних організацій, і відповідно розпочато 30 кримінальних проваджень цієї категорії. У визначений період правоохоронними органами закінчено досудове розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами 14 кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Упродовж 9 місяців 2018 р. правоохоронними органами держави виявлено та зареєстровано 19 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 257 Кримінального кодексу України, у тому числі вчинених у складі організованих груп і злочинних організацій, і відповідно розпочато 19 кримінальних проваджень зазначеної категорії, закінчено досудове розслідування правоохоронними органами держави у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами 19 кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями [3].

Так, управлінням нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України здійснювалося процесуальне керівництво у 5 кримінальних провадженнях, обвинувальні акти по яких стосовно 20 осіб спрямовано до суду.

Крім того, правоохоронними органами України до суду направлено обвинувальний акт щодо організатора та трьох членів озброєної банди, які впродовж 2016–2017 рр. вчинили низку тяжких та особливо тяжких злочинів.

Водночас зазначені цифри не повною мірою відображають масштаби поширення бандитизму через відносно незначну частку розкриття, обмеженість практичних прийомів і способів відмежування суміжних із бандитизмом складів злочинів. Бандитизм залишається одним із найбільш небезпечних загальнокримінальних проявів організованої злочинності, незважаючи на стабільну тенденцію до поступового зменшення кількості злочинів цього виду. Оскільки майже у 60 % порушених за фактом бандитизму кримінальних справ кваліфікація змінена на розбійний напад, засуджується лише четверта частина осіб, які вчинили злочини цієї категорії. Близько 25 % від загальної кількості засуджених за бандитизм раніше засуджувалися за вчинення інших злочинів (як правило, корисливої і насильницької спрямованості) [4].

Таким чином, у правозастосовній діяльності під час кваліфікації злочинів, учинених бандою, нерідко виникають проблемні питання, пов'язані з неоднозначним тлумаченням кримінально-правових ознак цього злочинного угруповання. Під час кваліфікації конкретних суспільно небезпечних діянь, що вчиняються організованою озброєною злочинною групою, створеною з метою здійснення нападів на громадян та організації, виникає проблема щодо визначення норми кримінального закону, яку потрібно застосувати в тому чи іншому конкретному випадку.

У цьому зв'язку п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 р. визначено, що «суди мають урахувати, що стаття 257 КК України, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням статті 33 КК України, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України» [5]. Проте таким визначенням постанова не конкретизує, які

саме злочинні дії, що здійснюються членами банди під час нападів, утворюють самостійні склади злочинів, а лише передбачає, що будь-які дії учасників банди, що законодавець закріплює як злочинні, мають розглядатися як самостійні злочини.

Отже, не можуть бути кваліфіковані за сукупністю ст. 257 КК України та статей КК України відповідні дії, адже потребують окремої кваліфікації дії членів банди у процесі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєданого із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій), вимога передачі чужого майна з погрозою насильства (вимагання), вбивство тощо. Оскільки озброєність є обов'язковою, конститутивною (атрибутивною) ознакою бандитизму, протиправне носіння, зберігання, придбання зброї, її ремонт, які здійснюються учасниками банди, не варто кваліфікувати нарівні з бандитизмом як учинення самостійних злочинів. Також під час здійснення бандою інших протиправних діянь, крім нападів та придбання, зберігання зброї (наприклад, під час здійснення таємного викрадення чужого майна), необхідно брати до уваги наявність у діях членів банди сукупності злочинів, що мають бути кваліфіковані окремо.

У випадку відсутності сукупності злочинів виникає питання щодо надання переваги тій чи іншій нормі КК України. Для розв'язання цієї проблеми кримінальним законодавством встановлено низку правил, однак у конкретному випадку вони можуть суперечити одне одному. Так, наприклад, визнається пріоритет спеціальної норми над загальною, тобто норми, яка передбачає неодмінне настання шкідливих наслідків, над нормою, що передбачає відповідальність за самі протиправні дії. У зв'язку з наявною невизначеністю з'являються вказівки на додаткові критерії, наприклад тяжкість конкретного діяння, вчиненого під час бандитського нападу, тощо.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши важливі питання щодо кваліфікації бандитизму, можна констатувати, що на сучасному етапі бандитизм є складною, соціально-негативною загальнолюдською проблемою, яка потребує негайного розв'язання.

Із цією метою вважаємо доцільним Верховному Суду України своєю постановою конкретизувати деякі питання практики застосування конкурентного законодавства під час розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, зокрема детально регламентувати підходи щодо застосування конкуренції норм та визначити, якій із норм віддавати перевагу в конкретних випадках. Правильна кваліфікація та встановлення ознак, що характеризують бандитизм, надасть можливість уникнути помилок у слідчо-судовій практиці та ефективно протидіяти такому небезпечному злочину, як бандитизм.

З метою вдосконалення механізму застосування запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні у справах про злочини, вчинені у складі організованих злочинних угруповань (зокрема, банд), необхідним є прискорення прийняття Закону України «Про внесення змін до статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (щодо підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави)», оскільки відомою є практика, коли для внесення застави особи, яких підозрюють, обвинувачують в учиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину (зокрема, передбаченого ст. 257 КК України («Бандитизм»)), використовують кошти, отримані незаконним шляхом.

Перелік літератури

1. Голіна В. В. Кримінологічне забезпечення діяльності суб'єктів запобігання злочинності і боротьби з нею в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Харків: ХНУВС, 2017. № 1 (15).
2. Про надання інформації: лист Нац. поліції України від 17 жовт. 2018 р. № 1337/15/4/1-18.
3. Щодо протидії бандитизму: лист Генер. прокуратури України від 9 жовт. 2018 р. № 21/4-331/Вих.-18.
4. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження. Харків: Регіон-інформ, 2017. 212 с.
5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верхов. Суду України № 13 від 23 груд. 2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05> (дата звернення: 23.09.2018).

Транслітерація переліку літератури

1. Holina, V.V. (2017). Kryminolohichne zabezpechennia diialnosti sub'ektiv zapobihannia zlochynnosti i borotby z neiu v Ukraini. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. No. 1 (15). [in Ukrainian].

2. National Police of Ukraine. Letter No. 1337\15\4\1-18 as of 17.10.2018 (*Letter of information*). [in Ukrainian].

3. General Prosecutor's Office of Ukraine. Letter on combating gangsterism No. 21/4-331/Outgoing-18 as of 09.10.2018. (*Letter of information*). [in Ukrainian].

4. Holina, V.V. (2017). Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy borotby z bandytyzmozom: sotsialno-pravove i kryminolohichne doslidzhennia. [Criminological and criminal law issues on combating gangsterism: social-legal and criminological research]. Kharkiv: Region-inform. [in Ukrainian].

5. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine as of 23.12.2005. Pro praktyku rozghliadu sudamy kryminalnykh sprav pro zlochyny, vchyneni stiikymy zlochynnymy obiednanniamy [On the practice of judicial consideration of criminal cases of crimes committed by persistent criminal associations]. No. 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

Тронько О. В., Діба Н. І. Кримінально-правові аспекти та проблемні питання кваліфікації бандитизму

Протидія організованій злочинності, зокрема бандитизму, залишається актуальним напрямом правоохоронної діяльності. Це питання є ще більш актуальним тому, що вбачається тенденція до збільшення кількості осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за бандитизм на території України. Бандитизм залишається одним із найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Високий рівень суспільної небезпеки бандитизму, його поєднання з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами (вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, розбійний напад, вимагання, захоплення заручників тощо), різноманітність злочинних форм і проявів, складність кваліфікації та доказування різних його аспектів зумовлюють необхідність проведення кримінально-правового та кримінологічного дослідження проблем бандитизму, розроблення нової системи запобігання цьому виду злочину.

Під час кримінологічного дослідження структури організованої злочинної банди складено такий узагальнений «портрет» особи, яка вчиняє бандитизм: особа чоловічої статі (99,5 %), громадянин України (97,0 %), мешканець міста (83,0 %), має невисокий рівень освіти (частка осіб, які мають середню або середню спеціальну освіту, становить 92,9 %), вік – від 25 до 40 років (70,6 %). Харак-

терною особливістю бандитизму є незначна частка злочинців, які вчинили бандитський напад у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (менше 15 %), що пояснюється ретельним плануванням, визначенням об'єктів нападу та свідчить про цілеспрямовану й вольову злочинну поведінку бандитів.

У правозастосовній діяльності під час кваліфікації злочинів, скоєних бандою, нерідко виникають проблемні питання, пов'язані з неоднозначним тлумаченням кримінально-правових ознак цього злочинного угруповання. Під час кваліфікації конкретних суспільно небезпечних діянь, що вчиняються організованою озброєною злочинною групою, створеною з метою здійснення нападів на громадян та організації, виникає проблема щодо визначення норми кримінального закону, яку потрібно застосувати в тому чи іншому конкретному випадку.

Ключові слова: організована злочинність, бандитизм, кримінально-правові аспекти, злочинці, кваліфікація злочинів, тяжкі злочини, кримінальна відповідальність.

Трощко О. В., Дыба Н. И. Уголовно-правовые аспекты и проблемные вопросы квалификации бандитизма

Противодействие организованной преступности, в частности бандитизму, остается актуальным направлением правоохранительной деятельности. Этот вопрос актуален еще и потому, что прослеживается тенденция к увеличению количества лиц, привлекаемых к уголовной ответственности за бандитизм на территории Украины. Бандитизм остается одним из самых опасных преступлений против общественной безопасности. Высокий уровень общественной опасности бандитизма, его сочетание с другими тяжкими и особо тяжкими преступлениями (убийство, нанесение телесных повреждений, разбойное нападение, вымогательство, захват заложников и т.д.), разнообразие преступных форм и проявлений, сложность квалификации и доказывания различных его аспектов обуславливают необходимость проведения уголовно-правового и криминологического исследования проблем бандитизма, разработки новой системы предотвращения этого вида преступления.

Во время криминологического исследования структуры организованной преступной банды составлен такой обобщенный «портрет» лица, совершающего бандитизм: лицо мужского пола (99,5 %), гражданин Украины (97,0 %), житель города (83,0 %), имеет невысокий уровень образования (доля лиц, имеющих среднее или среднее специальное образование, составляет 92,9 %), возраст – от 25 до 40 лет (70,6 %). Характерной особенностью бандитизма является незначительная часть преступников, совершивших бандитское нападение в состоянии алкогольного или наркотического опьянения (менее 15 %), что объясняется тщательным планированием, определением объектов нападения и свидетельствует о целенаправленном и вольовом преступном поведении бандитов.

В правоприменительной деятельности при квалификации преступлений, совершенных бандой, нередко возникают проблемные вопросы, связанные с неоднозначным толкованием уголовно-правовых признаков этой преступной группировки. Во время квалификации конкретных общественно опасных деяний, совершаемых организованной вооруженной преступной группой, созданной с целью

совершения нападений на граждан и организации, возникает проблема определения нормы уголовного закона, которую нужно применить в том или ином конкретном случае.

Ключевые слова: организованная преступность, бандитизм, уголовно-правовые аспекты, преступники, квалификация преступлений, тяжкие преступления, уголовная ответственность.

Tronko O. V., Dyba N. I. Criminal and legal aspects and problematic issues of qualification of gangsterism

Counteraction to organized crime, in particular gangsterism, remains a relevant area of law enforcement activity. This issue is even more urgent because the number of persons prosecuted for gangsterism on the territory of Ukraine has a constant growth trend. Gangsterism remains one of the most dangerous crimes against public safety. The high level of public danger of gangsterism, its combination with other serious and especially serious crimes (murder, grievous bodily injury, brigandism, extortion, hostage taking etc.), a variety of criminal forms and manifestations, the complexity of qualifying and proving its various aspects make it necessary to conduct a criminal-legal and criminological study of issues of gangsterism, to develop a new system to prevent this type of crime.

While conducting criminal research of the structure of organized criminal group a generalized "portrait" of the perpetrator of gangsterism was compiled: male (99,5 %), citizen of Ukraine (97,0 %), city dweller (83,0 %), has low level of education (part of whom has secondary-level education or upper-secondary education (92,9 %), ages of 25 – 40 years old (70,6 %). A characteristic feature of gangsterism is an insignificant proportion of criminals who have committed a gangster attack while intoxicated (less than 15 %), which is explained by careful planning, identifying the targets of the attack and demonstrates the deliberate and strong-willed criminal behavior of bandits.

In law enforcement, when qualifying crimes committed by a gang, there are often problematic issues related to the ambiguous interpretation of the criminal law characteristics of this criminal gang. During the qualification of specific socially dangerous acts committed by an organized armed criminal group created to commit attacks on citizens and organizations, there is a problem in defining the norm of criminal law, which shall be applied in a particular case.

Key words: organized crime, banditry, criminal-law aspects, criminals, qualification of crimes, serious crimes, criminal liability.

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України (протокол № 16 від 24.10.2018 р.)